

EWA STALA

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Polska

<https://orcid.org/0000-0003-2281-8367>

Copyright and License: Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2024. This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivatives 4.0 International (CC BY- ND 4.0) License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/legalcode.pl>).

HISPANOAMERYKA JAKO OBSZAR KONTAKTÓW JĘZYKOWYCH

Słowa kluczowe: język hiszpański, Hispanoameryka, kontakt językowy, polityka językowa, globalizacja.

STRESZCZENIE

Celem niniejszej pracy jest przybliżenie polskiemu czytelnikowi Ameryki hiszpańskojęzycznej (zwanej w tej pracy Hispanoameryką) z punktu widzenia kontaktów językowych. W części wstępnej artykułu objaśniamy wybór i użycie samego terminu *Hispanoameryka*, kluczowe terminy (interferencja, transferencja, konwergencja) oraz zamieszczamy rys historyczny przybliżający genezę tej mozaiki językowej: pojawienie się języka hiszpańskiego na kontynencie amerykańskim, niezwykle istotną rolę misjonarzy, politykę językową dawniej i dziś oraz krótki przegląd poszczególnych migracji, które, wraz z językami autochtonów, miały bądź też wciąż mają wpływ na kształt używanego tam superstratu hiszpańskiego. Część zasadnicza pracy to usystematyzowany oraz zilustrowany przykładami przegląd rozmaitych kontaktów językowych, które można zaobserwować w hiszpańskojęzycznej części obu Ameryk. Przegląd rozpoczynamy od opisu trzech odmiennych rodzajów relacji najbardziej oficjalnych, w których język hiszpański współistnieje z innym językiem urzędowym lub językami urzędowymi. Sytuację tę ilustrują przykłady trzech państw: Paragwaju, Peru i Portoryko. Kolejna część opisu obejmuje kontakty między językiem hiszpańskim a językami tubylczymi, z naciskiem na dwa główne obszary tego typu: Półwysep Jukatan (język hiszpański i język maja) oraz strefę andyjską (hiszpański oraz języki keczua i ajmara). Opis wpływów europejskich został podzielony na dwie zasadnicze części: język angielski, którego obecność jest widoczna także w Ameryce Północnej i Centralnej, oraz pozostałe języki europejskie określane mianem „odcieni mikrodiaktaalnych” (francuski, włoski, niemiecki, walijski). Językowi portugalskiemu został poświęcony osobny fragment ze względu na specyficzne i dość rozległe zjawisko, jakim jest *fronterizo*: klasyczny efekt konwergencji obu języków. Pracę kończy opis wpływów języków afrykańskich oraz kreolskich: *palenquero* – jedyne języka kreolskiego na bazie hiszpańskiego oraz obszaru Karaibów, gdzie użytkownicy języka hiszpańskiego posługują się mieszaną języków afrykańskich i europejskich: angielskiego, francuskiego czy hiszpańsko-portugalskiego (w przypadku papiamentu).

1. UWAGI WSTĘPNE

Jakkolwiek o kontaktach językowych w językoznawstwie mówi się oficjalnie od 1953 roku, czyli momentu publikacji monografii Uriela Weinreicha *Languages in Contact*, z dumą możemy przyznać, że historia takich badań w obszarze Hispanoameryki jest dużo starsza: w 1893 roku Rodolfo Lenz opublikował pracę o chilijskiej odmianie hiszpańskiego i wpływie języka *araucano* (zwanego też *mapuche*), w której notuje, że hiszpański ewoluował w Chile prawdopodobnie bardziej niż w jakimkolwiek innym miejscu i jest językiem niezwykle ciekawym z fonetycznego punktu widzenia.

Na początku tego przeglądu istotne są dwie uwagi natury formalnej: decydujemy się na przyjęty w Polsce termin *Hispanoameryka* – jest to najwierniejsze tłumaczenie hiszp. *Hispanoamérica*, chociaż w literaturze przedmiotu pojawia się także termin *América hispanohablante* (pol. Ameryka hiszpańskojęzyczna). Królewska Akademia Języka odradza stosowanie terminów *Latinoamérica* czy *América Latina*, gdyż są to terminy o charakterze polityczno-historycznym, natomiast *Ameryka Południowa* to z kolei termin geograficzny, co fałszuje nieco obraz językowy, język hiszpański bowiem rozciąga się także na obszarze Ameryki Centralnej i części Ameryki Północnej. Druga uwaga dotyczy uporządkowania prezentowanego materiału. W literaturze przedmiotu znajdujemy podział według poszczególnych państw (Lipski 2009) lub według stref wpływów poszczególnych języków. Wychodząc z założenia, że polityka językowa ma niezmierny wpływ na sytuację językową¹, proponujemy rozpocząć nasz opis od najbardziej sztandarowych (choć niejedynych) przykładów państw, w których istnieją dwa języki urzędowe (ten drugi język to tzw. *lengua cooficial*), tj. Peru, Paragwaj, Portoryko, a następnie zająć się kontaktami między językiem angielskim a hiszpańskim (także poza granicami politycznymi państw hiszpańskojęzycznych), przybliżyć kontakty z językami autochtonicznymi, europejskimi, omówić pokrótce tzw. języki pogranicza i kontakt z językami kreolskimi. Świadomie rezygnujemy z opisu obszarów w Ameryce Centralnej czy na Antylach, w których używa się języków kreolskich na bazie angielskiego, chociaż wspominamy o kontaktach między tymi językami a hiszpańskim². Dodać należy, że opis ma charakter synchroniczny.

Wracając do kwestii terminologicznych, termin *interferencja* pojawił się po raz pierwszy we wspomnianym już dziele Weinreicha, ale wkrótce pojawiły się *konwergencja*, a także *transferencja*. Według niektórych (por. López Morales 2005, 2006) *transferencja* to niegramatyczne efekty współlistnienia języków, według innych (por. Silva-Corvalán 2000), mogą one mieć charakter gramatyczny i agramatyczny. Germán de Granda (1994) uważa, że *transferencja* to ogół zjawisk współwystępowania języków, *interferencja* obejmuje tylko efekty niegramatyczne, *konwergencja* – gramatyczne, a tzw. *izogramatyzm* (hiszp. *isogramatismo*) odnosi się do struktur wspólnych dla języków w kontakcie.

¹ O relacjach między językiem a tożsamością w tej części świata pisała m.in. Kaganiec-Kamieńska (2017).

² Krótki opis wraz z literaturą przedmiotu (Lipski 2008, 1130–1132).

Sarah G. Thomason (2001) z kolei definiuje *konwergencję* jako wzajemny wpływ, *transferencję* jako wpływ jednego systemu na drugi, a *zmianę kodu* jako zjawisko zachodzące w trakcie wypowiedzi. Te trzy mechanizmy mogą prowadzić do następujących zjawisk:

1. alternancja (ang. *code alternation*) – wybór jednego albo drugiego systemu,
2. zmiana kodu (ang. *code switching*) – zmiana kodu w ramach tego samego komunikatu,
3. kontakt pasywny,
4. akomodacja (ang. *acomodation*) – przystosowanie dwóch systemów językowych, które prowadzi do transferencji,
5. niedoskonałe opanowanie drugiego języka,
6. *świadome włączanie elementów* z drugiego języka.

Jak zobaczymy, praktycznie wszystkie te zjawiska można zaobserwować w Hispanoameryce.

2. PERSPEKTYWA HISTORYCZNA

Historia hiszpańskiego w Ameryce zaczyna się wraz z przybyciem pierwszych kolonizatorów, pod koniec XV wieku. Zarówno Karol I, jak i jego syn Filip II postrzegali znajomość języków rdzennych jako przydatną w zarządzaniu Imperium, stąd z czasem figura tłumacza stała się cenniejsza w życiu codziennym i w kontaktach handlowych. Istotnym elementem kolonizacji była ewangelizacja: już w 1516 roku kardynał Francisco Jiménez de Cisneros postanowił, że do Nowego Świata nie może wypłynąć żaden statek bez księdza na pokładzie (Miotk 2006, 124). Pierwszymi ewangelizatorami byli misjonarze z zakonów żebraczych: pięć lat po przybyciu na te ziemie Hiszpanów (1519) pojawili się pierwsi franciszkanie i to ich działalność na terenie Meksyku była najbardziej znaczącym ruchem ewangelizacyjnym w Ameryce Łacińskiej³. W 1526 roku dotarli do Meksyku dominikanie, w 1533 roku przybyli członkowie trzeciego wielkiego zakonu żebraczego – augustianie, a stosunkowo późno, bo dopiero w 1572 roku, działalność misyjną w Meksyku rozpoczęli jezuita. Szacuje się, że od momentu przybycia na Hiszpanię pierwszego duchownego (1493), do odzyskania niepodległości przez wiele państw Hispanoameryki, do pracy w Nowym Świecie przybyło więcej niż 15 tysięcy misjonarzy (Miotk 2006, 127). Warunkiem prowadzenia działalności misyjnej była znajomość co najmniej jednego języka tubylczego, nie przypadkiem więc pierwsze zestawienia tych języków z hiszpańskim to: lista czasowników franciszkanina Andrésa Olmosa (1547), czyli *Vocabulario de verbos nahuas*, anonimowy *Vocabulario trilingüe castellano, latino y mexicano* datowany na połowę XVI wieku i glosariusze

³ O franciszkańskiej działalności misyjnej w Meksyku zob. Achmatowicz 2008, 2009, 2010; Baraniecka 2007; Baraniecka-Olszewska 2009. Warto wspomnieć w tym momencie przekład etnograficznego dzieła Bernardina de Sahagúna *Recz z dziejów Nowej Hiszpanii* (2007), nie przypadkiem też pierwszy słownik wydany drukiem to *Vocabulario en la lengua castellana y mexicana* franciszkanina Moliny (1555).

języków *otomí* czy *matlazinca*, zaś pierwsza gramatyka języka rdzennego to *Gramatica quechua* Dominga de Santo Tomás (1560). Warto wspomnieć dokumenty religijne: *Confesionario* (1585), czyli spis potencjalnych grzechów (w keczua i ajmara⁴) czy dokumenty z III Soboru w Limie (1583)⁵. Na podstawie zbadanych źródeł historycznych Eva Bravo-García (1987) przyznaje, że ci sami misjonarze, mimo swojego przekonania o wyższości hiszpańskiego, początkowo mieli ambicje opisanie wszystkich języków tubylczych, ale wobec ich ogromnej liczby kolonizatorzy zarówno w chrystianizacji, jak i komunikacji międzygrupowej zaczęli używać tzw. *lenguas generales* (pol. języków powszechnych), którymi były m.in. nahuatl i keczua. Popularność tych języków (wraz z niekwestionowanym statusem hiszpańskiego) przyczyniła się do osłabienia czy zaniku wielu innych języków. Jeśli dodamy do tego eksterminację niektórych plemion, nie dziwią szacunki, według których w całej Ameryce od początku kolonizacji zniknęła ponad połowa języków ludności tubylczej (Kaganiec-Kamieńska 2013, 10). Początkowo kontakt językowy ogranicza się do dużych miast, pozostając niewielki na obszarach wiejskich (Hidalgo; Conde Silvestre 2007, 227), jednak z czasem hiszpański staje się językiem mniejszościowym, ale dominującym: używanym w miastach, w administracji, edukacji, kulturze i wśród ludności kreolskiej, na terenach wiejskich zaś współistnieje z wieloma językami rdzennymi jako język mniejszościowy (Ramírez Luengo 2007, 27). Wraz z nadejściem XVIII wieku następuje cała seria zdarzeń, które nie pozostają bez wpływu na sytuację językową w Ameryce. Z czasem te same języki rdzenne okazują się niewystarczające w tłumaczeniu zawilości religijnych, a i samo tłumaczenie niesie ryzyko herezji (Bravo-García 1987). W 1767 roku zakon jezuitów zostaje wypędzony z terenów Hiszpanii i Ameryki, a w 1770 roku Karol III dekretuje usunięcie języków indiańskich z oficjalnej przestrzeni, co powoduje stopniową ekspansję języka hiszpańskiego, chociaż, jak przyznają źródła, w samej Ameryce z początku królewska decyzja nie skutkuje większymi zmianami (Brumme 2008, 947). Niemniej praktycznie aż do XX wieku używanie języków autochtonicznych jest postrzegane jako przeszkoda w kreowaniu homogenicznej tożsamości narodowej i wróg postępu. Obecnie coraz więcej języków indiańskich zyskuje status oficjalnych albo przynajmniej traktowane są one jako dziedzictwo narodowe⁶.

Hiszpański przeniesiony na nowy kontynent przeszedł tzw. restrukturyzację elementu odziedziczonego⁷, czyli modyfikację istniejących wariantów na nowym gruncie. Początkowo była to klasyczna sytuacja dwujęzyczności, ale z czasem, jak w wypadku Antyli, kontakt językowy zanikał bądź na skutek uśmiercania tubylców, bądź ze względu

⁴ Ze względu na obecność w polskiej literaturze przedmiotu nazw tych języków stosujemy terminy: nahuatl, keczua, ajmara, maja i guarani.

⁵ O słownikach stworzonych przez franciszkanów Bolles 2003, o leksykografii w Mezoameryce Karttunen 1995. Więcej o historii leksykografii w czasach kolonialnych por. Hernández 2018; Stala 2020. Warto polecić jest też dzieło Icazbalcety (1954), a w nim kompletna lista dzieł wydanych w Meksyku w latach 1536–1600.

⁶ Więcej o sytuacji poszczególnych krajów m. in. Lipski (2008, 1117–1138).

⁷ Hiszp. *reestructuración patrimonial*, termin użyty przez J.L. Rivarolę (2008, 804).

na migracje wewnętrzne; natomiast w wielu częściach Ameryki (Płw. Jukatan, Paragwaj, strefa andyjska) kontakt z językami autochtonów był dużo bardziej intensywny. Od XVI wieku na kontynencie zainicjowany zostaje handel niewolnikami, a wraz z nimi pojawił się element afrykański. Oczywiście status hiszpańskiego był w większości przypadków wyższy niż status języków używanych przez ludność miejscową. Hiszpański stał się tym, co w dydaktyce nazywa się interjęzykiem (hiszp. *interlengua*): drugim językiem przyswajającym przez miejscowych (a więc często z cechami fonetycznymi i gramatycznymi języków tubylczych), a w niektórych strefach (np. andyjskiej) z czasem stał się językiem ojczystym, nie usuwając języka autochtonów. W kilku krajach (np. wspomniane już Antyle, duża część Argentyny, Urugwaj) zagłada plemion tubylczych doprowadziła do zaniku języków indiańskich, w innych regionach (Meksyk, Paragwaj, Boliwia, Peru) języki te przetrwały i pozostają w nieustannym kontakcie z hiszpańskim. Wiek XIX to okres napływu ogromnej rzeszy imigrantów z Europy i Bliskiego Wschodu, a w ostatnich czasach notuje się rosnący wpływ języka angielskiego, ale też ekspansję hiszpańskiego w Stanach Zjednoczonych.

3. PARAGWAJ, PERU, PORTORYKO: TRZY PRZYKŁADY WSPÓLISTNIENIA RÓŻNYCH JĘZYKÓW URZĘDOWYCH

W konstytucji Paragwaju z 1992 roku stwierdza się, że zarówno hiszpański, jak i guarani to języki urzędowe (w konstytucji z 1967 roku tylko hiszpański był językiem urzędowym) i rzeczywiście oba funkcjonują w przestrzeni publicznej. W wypadku konstytucji Peru (z 1993 roku), art. 48 stanowi, że na poziomie politycznym językami urzędowymi są hiszpański oraz, w regionach, w których dominują, także: keczua, ajmara i inne języki autochtoniczne. W Portoryko z kolei językami urzędowymi są i hiszpański, i angielski, ale ich sytuacja jest jeszcze inna niż w poprzednich dwóch państwach. Porównajmy zatem te trzy wybrane przypadki.

Paragwaj wymienia się zawsze jako kraj ludności dwujęzycznej, co historycznie uzasadnia się wysokim prestiżem społecznym, jakim cieszył się język guarani. Powszechnie uważa się, że w sytuacjach oficjalnych używa się hiszpańskiego, a w nieformalnych – rdzennego. Tymczasem sytuacja językowa jest dużo bardziej skomplikowana i ciekawa. John Lipski (2009, 324) stwierdza, że Paragwaj to „dialektologiczna łamigłówek”, co doskonale oddaje sytuację tylko z pozoru klarowną. Jezuita, w ramach swojej działalności misyjnej, wprowadził na terenie Paragwaju kooperatywy rolnicze, tzw. redukcje, a ewangelizacja prowadzona była w języku guarani. Natomiast sam guarani nie pozostaje ani jedynym językiem indiańskim na terenie Paragwaju (obecne są tam także języki indoamerykańskie z rodzin zamuco, maskoy czy guaykurú), ani nie jest tworem jednolitym (por. Granda 1994). Ogólnie mówi się o nim *guarani paraguayano*⁸, w przeciwieństwie np. do wymarłego już *guarani misionero* czy proponowanego przez purystów *guarani académico*. Pochodzi on od odmiany zachodniej używanej w XVI wieku w Provincia

⁸ Zwany też *guarani jopará* (dosł. mieszanka).

Civil i posiada widoczne tendencje innowacyjne oraz znajduje się pod wpływem lokalnej odmiany hiszpańskiego. Granda (1994, 288) podaje, że w 1982 roku hiszpańskim posługiwało się 54,5% ludności, *grauaní paraguayó* – 89%, 41% używało tylko guarani, 6,5% tylko hiszpańskiego, a 48% to osoby dwujęzyczne. Przy czym obszary miejskie są bardziej dwujęzyczne (73%) niż rolnicze (31%). Obecnie (Brumme 2008, 963) szacuje się, że połowa (50,5%) populacji zamieszkuje miasta, w których językiem dominującym jest hiszpański, a 49,5% ludności zamieszkuje obszary wiejskie, z dominującym guarani, 40% Paragwajczyków to użytkownicy jednego języka, wśród dwujęzycznych hiszpański jest językiem A, a guarani B (o niższym statusie), natomiast do jednojęzycznych użytkowników guarani należą osoby posługujące się tzw. *guarani indio* (język A, służy głównie w rytuałach religijnych) oraz *guarani paraguayó* (język B). Hiszpański jest zatem nie superstratem, ale językiem dodanym. W środowisku rodzinnym przeważa guarani, w edukacji, administracji i religii – hiszpański, w pracy i relacjach międzyludzkich w miastach dominuje hiszpański, a na wsiach – guarani. Zdaniem Lipskiego (2009, 84) typowa rodzina paragwajska to hiszpańskojęzyczny ojciec i matka mówiąca w guarani. Fakt, że to kobiety posługują się guarani, sprawia, że tamtejszy hiszpański ma „smak guarani”. Telewizja emituje głównie kanały w języku hiszpańskim, ale istnieją także kanały lokalne w guarani. Możemy zatem mówić o klasycznym przypadku dyglosji, kiedy jedna społeczność językowa posługuje się dwoma językami, spełniającymi różne funkcje i mającymi własny zakres zastosowania oraz konwergencji w rozumieniu Thomason, czyli wzajemnym wpływie obu języków.

Hiszpański mówiony w Paragwaju bowiem to *koiné* powstała w latach 1535–1600, w kraju odległym od głównych ośrodków zarządzania i pod znacznym wpływem języka autochtonów. Widoczne są więc w nim wpływy guarani na poziomie fonetycznym (zwłaszcza w wymowie grup spółgłoskowych), morfoskładniowym, np.: sufiks zdrobniający *-í*, morfem l.mn. *-kuéro*, morfem czasu przeszłego *-kué*, brak zgodności liczby i rodzaju między rzeczownikiem a przymiotnikiem (*camisa blanco* zam. *camisa blanca*, *dos pan* zam. *dos panes*), brak rodzajnika (zamiast niego stosuje się zaimek wskazujący), brak 3 os. l.poj. (*te vengo a devolver*, *señor*, *tu plata* zam. *le vengo a devolver...*), użycie słynnego zaimka *che* ‘mój’ (*che patrón* ‘mój przełożony’, *che novia* ‘moja narzeczona’), liczne przysłówki (*porã* ‘dobrze’, *vai* ‘źle’, *kuéhe* ‘wczoraj’), mylne użycie przedimków (*Voy en Asunción* zam. *Voy a Asunción*), pytania zaczynające się od partykuły *si*, niestosowanej w standardowym hiszpańskim (*Quiero saber si dónde está mi hijo*). Na poziomie leksykalnym widoczne są wpływy bardziej różnorodne: nie tylko z języka guarani, co zrozumiałe, ale też liczne archaizmy, terminy związane z żegluga, zapożyczenia portugalskie, a od końca XIX wieku także te z argentyńskiej odmiany hiszpańskiego (Granda 1994). Notuje się wpływy afrykańskie, ale mało udokumentowane, a od końca XIX wieku coraz liczniejsza jest emigracja europejska i bliskowschodnia: Niemcy, Włosi, Francuzi, Libańczycy, ale też odosobnione kolonie: niemieckojęzyczna kolonia mennonitów, kolonie Japończyków czy osadnictwo brazylijskie, co powoduje coraz liczniejsze wpływy brazylijskiej odmiany portugalskiego.

Drugim przykładem państwa, gdzie wraz z hiszpańskim funkcjonują języki tubylcze, jest Peru. Jenny Brumme (2008, 959) wymienia 40–50 języków z 11 rodzin językowych i szacuje, że obecnie ok. 22 mln mieszkańców posługuje się hiszpańskim, 3,1 mln to autochtoniczni użytkownicy jednojęzyczni, a 3,8 mln stanowi ludność dwujęzyczna⁹. Od 1979 roku konstytucja gwarantuje mniejszościom indiańskim edukację na poziomie podstawowym w swoich własnych językach. W okresie kolonialnym język keczua był swoistą *lingua franca* misjonarzy i do dziś to główny język tubylczy. Stąd w obecnym hiszpańskim asybilacja *r*, zmniejszona do trzech liczb samogłosek (*te > ti, parece > parici, junto > jonto*), brak zgody między rzeczownikiem a rodzajnikiem (*al novia* zam. *a la novia*) lub w ogóle brak rodzajników, podwójne zaznaczenie własności (*de mi hijo su escuela* zam. *la escuela de mi hijo*), specyficzne użycie zaimka dzierżawczego w przypadku części ciała (*me lavé mi cara* zam. *me lavé la cara*) czy użycie czasu zaprzeszczonego dla oddania czynności znanych z relacji pośrednich (Lipski 2009)¹⁰. Jednocześnie, jak przyznaje Gladys Merma-Molina (2004), między tymi dwoma językami panuje maksymalny dystans językowy: hiszpański to język fleksyjny, keczua – aglutynacyjny, hiszpański to język socjopolityczny, posiadający swoją normę i wersję pisaną, keczua – to tzw. język etnokulturowy, zasadniczo mówiony, bez wersji standardowej. Ponadto hiszpański wciąż zajmuje pozycję dominującą, chociaż, jak widać, możemy mówić o transferencji substratu rdzennego.

Poza tym w Peru, na terenach dawnych kopalni, w związku z napływem niewolników z Afryki, istniała odmiana kreolskiego, którego wpływy widoczne są do dziś w charakterystycznej dla tej odmiany realizacji fonemów *r/l* (*hombe* zam. *hombre, quiedo* zam. *quiero, aholá* zam. *ahora*). Około 100 000 migrantów z Chin (tzw. *coolies*) przybyłych do Peru w latach 1854–1874 nie pozostawiło po sobie śladu w języku.

Na terenie Portoryko plemię Tainów przebywało najdłużej, stąd zapożyczenia (por. *batey* ‘duży plac’, *caoba* ‘mahon’, *guayaba* ‘gujawa’). Wspomina się o elemencie afrykańskim (liczna migracja z sąsiednich Wysp Dziewiczych, jeszcze nieprzestudiowana), *papiamento* i kreolskim na bazie francuskiego (o czym mowa w dalszej części artykułu). W 1898 roku, po przegranej wojnie, Hiszpania oddała terytorium Portoryko Stanom Zjednoczonym, które w 1952 roku uzyskało status państwa stowarzyszonego, a obecnie ma status tzw. autonomicznego terytorium stowarzyszonego Stanów Zjednoczonych. Oficjalnie językiem urzędowym jest zarówno hiszpański, jak i angielski, ale nieliczni mówią po angielsku płynnie i na ogół nie używa się go ani w domach, ani w miejscach pracy (Lipski 2008, 1118). Angielski jest jednak na tyle obecny, że każdy idiolekt to osobna odmiana i uproszczenie systemu fonetycznego i gramatycznego w używanym powszechnie hiszpańskim (Lipski 2007): *Yo viene pa cá pa vacaciones* (zam. *Yo vine...*), *Yo conoce Trinidad* (zam. *Yo conozco...*), *yo fuite de vacacione* (zam. *yo fui...*), a najpowszechniejsze są oczywiście zapożyczenia leksykalne, czyli mamy

⁹ Merma-Molina (2004: 192) szacuje, że w keczua mówi ok. 4 mln osób w Peru.

¹⁰ Więcej zjawisk u Merma-Molina (2004).

do czynienia z transferencją. I chociaż angielski to drugi język, a zarazem przedmiot obowiązkowy w szkołach, wielu nie zna go dobrze, a na samej wyspie jest negatywne nastawienie do tzw. *nuyoricans*, tzn. Portorykańczyków urodzonych albo wychowanych w Stanach Zjednoczonych. Ostatnio widoczna jest migracja anglojęzycznych imigrantów z sąsiednich wysp do roboczej dzielnicy Santurce w stolicy San Juan, o czym będzie mowa w części poświęconej kontaktom z językiem angielskim.

4. JĘZYKI INDIAŃSKIE

O tym kontakcie mogą świadczyć chociażby znane wszystkim toponimy: *Santa Fe de Bogotá*, *San Francisco de Quito* czy *San Miguel de Tucumán*. Jak słusznie zauważa Lipski (2007, 309), z wyjątkiem Paragwaju, główni użytkownicy języków indiańskich przynależą do rozmaitych społeczności etnicznych i dla wielu z nich hiszpański to drugi język, często słabo opanowany i pod znacznym wpływem własnych języków, przy czym widoczna jest zależność: tam, gdzie kontakt był krótkotrwały (Antyle), występują głównie wpływy leksykalne, a na obszarach długotrwałego kontaktu (Jukatan, Andy) wpływy widoczne są na wszystkich poziomach języka.

Dwa główne regiony takich transferencji to Półwysep Jukatan, na którym współistnieją hiszpański i język maja (oraz inne języki z rodziny majańskiej: itzá, mopán czy lacandón) oraz strefa andyjska, a w niej języki keczua i ajmara. Na terenie meksykańskiego Jukatana hiszpański jest często drugim językiem, a wiele osób wcale się nim nie posługuje. Dwujęzyczność ma zatem różne odmiany: osoby mówiące po hiszpańsku biegle zazwyczaj nie mają naleciałości indiańskich, ale hiszpański tych, dla których pierwszym językiem pozostaje maja, posiada liczne wpływy fonetyczne i gramatyczne oraz struktury, które, nie będąc typowe dla tego języka, tworzą coś w rodzaju części wspólnej, czyli wspomnianej już *interlengua* (akomodacji w typologii Thomason). Naleciałości są widoczne zwłaszcza na poziomie fonetycznym (/n/ końcowe wymawiane jako /m/: *Yucatán* [yu-ka-tam], zawsze okluzywne /b/, /d/, /g/: *todo* [todo], glotalne zwężenie między wyrazami: *mis hijos* [mis?ixos]), rozróżnienie fonemów /j/ i /ɲ/, a w gramatyce: kombinacja rodzajnika określonego i zaimka dzierżawczego (*le da una su pena...zam. le da una pena*), redundantne zaimki dzierżawcze (*me dieron un golpe en mi cabeza zam. ... en la cabeza*), niepoprawne użycie zaimka *lo* (*sacalo las botellas zam. saca las botellas*) (Lipski 2007).

Strefa Andów rozciąga się od południa Kolumbii po północ Chile i północny-zachód Argentyny, ale główny obszar to górskie tereny Peru, Boliwii i Ekwadoru¹¹. Jakkolwiek część naukowców (np. Hardman 1979) uznaje, że keczua i ajmara nie należą do tej samej rodziny, być może ze względu na wieki współistnienia ich wpływy gramatyczne i fonetyczne na hiszpański są zbliżone, wyjątkiem są wpływy leksykalne. W fonetyce

¹¹ Kraje, w których mówi się w keczua, to, nie licząc Peru: Kolumbia (ok. 5000 os.), Ekwador (ok. 2,5 mln), Boliwia (ok. 1 mln), Argentyna (100 000), puszczka brazylijska (ok. 1000) i Chile (ok. 1000) (Merma-Molina 2004).

to głównie redukcja liczby samogłosek, w gramatyce notuje się brak uzgodnienia między rzeczownikiem a przymiotnikiem albo podmiotem i orzeczeniem, szyk zdania OV (*casa tengo zam. tengo una/Ø casa*), kalki z keczua typu *de Juan su mamá* (zam. *la mamá de Juan*), tryb rozkazujący *dame cerrando la puerta* (zam. *cierra la puerta*), brak rodzajników (*in misma cama zam. en la misma cama*), redundantne użycie rodzajnika *lo* (*cerrámelo la puerta*) jako efekt gramatyzacji *lo* w funkcji partykuły dopełnienia bliższego w keczua, częste użycie zdrobnień pod wpływem wyznaczników honoryfikacyjnych w keczua i ajmara, przy czym zdrobnień ulegają także zaimki wskazujące (*estito*), liczebniki (*cincuentita*) czy przysłówki (*nomasito*). Czasem sufix deminutywny hiszpański *-ito/-a* łączy się ze swoim odpowiednikiem w *quechua* *-y*: *hermanitay, corazoncitoy*. Charakterystyczne jest użycie *pero* ‘ale’ na końcu zdania dla wyrażenia żalu: *no ha venido, pero* ‘niestety, nie przyszedł’ (Lipski 2007). Osobnym i relatywnie mało zbadanym tematem jest tzw. Media Lengua¹² – mieszanka języka hiszpańskiego (słownictwo) i keczua (gramatyka) używana w górskich regionach Ekwadoru (por. Muysken 1997, Gómez-Rendón 2008).

Ale keczua i ajmara to niejedyne języki indiańskie obecne na terenie Hispanoameryki. W Nikaragui istnieje tzw. *güegüense* – nazwa pochodzi od satyrycznego dramatu z XVIII wieku – jest to mieszanka hiszpańskiego z językiem pipil (zwanego też *nica-rao*), niektórzy wspominają również o nahuatl. Republika Dominikany to obszar wpływów głównie leksykalnych z wymarłego już taíno i innych języków z rodziny arahuaco, w Hondurasie użytkownicy języków tubylczych stanowią zaledwie 5% całej populacji, Kuba historycznie należy do strefy arahuaco, ale nieliczne wpływy to te leksykalne, Kostaryka historycznie to obszar Indian chibcha, nahua czy chorotegas – obecnie językowo widocznych głównie w toponimii czy antroponimii (głównie w nazwiskach), wreszcie Salwador, określane jako najbardziej jednolity rasowo i kulturowo, w którym obecnie notuje się wpływy leksykalne głównie z języka pipil, nieliczne składniowe oraz fonetyczne (por. *nojotors zam. nosotros* ‘my’, *maishtro zam. maestro* ‘rzemieślnik’) (Lipski 2009).

Osobnym tematem jest Meksyk, gdzie oprócz wspomnianego maja na Jukatanie wciąż mówi się w nahuatl zwanym także *mexicano*, ale też do dziś w użyciu są w zależności od regionu między innymi: mixteco, totonaco, otomí, purépecha czy huasteco. To tylko wybrane języki, Meksyk bowiem jest jednym z najbardziej zróżnicowanych językowo państw świata. Szacuje się, że istnieje na jego terenie 68 języków należących do 11 rodzin językowych. Wiele z nich jest obecnie zagrożonych: posługuje się nimi wyłącznie pokolenie dziadków, nie są przekazywane dzieciom czy też są używane, ale wyłącznie w sytuacjach nieformalnych¹³. Do najbardziej zagrożonej grupy należą: ku’ahl i kiliwa (Baja California), awakateko (Campeche), mochó (Chiapas), ayapaneco (Tabasco), ixil nebajeño i kaqchikel (Quintana Roo), zapoteco (Mixtepec), a także ixcateco i zapoteco (San Felipe Tejalápam, Oaxaca)¹⁴. Do I połowy XX wieku w polityce językowej

¹² Zwana także chaupi-shimi, chaupi-lengua, chaupi-kichwa, kichwañol, chapu-shimi czy llanga-shimi.

¹³ <https://mexicana.cultura.gob.mx/es/repositorio/x2ambmn7nn-6>.

¹⁴ https://www.dgcs.unam.mx/boletin/bdboletin/2022_099.html.

Meksyku dominował trend alfabetyzacji wyłącznie w języku hiszpańskim (choć ten nigdzie nie figuruje jako język oficjalny), ale od lat 90. XX wieku coraz częściej wspomina się o językach tubylczych. Konstytucja z 2011 roku gwarantuje prawo do zachowania i wzbogacania języków oraz wszelkich elementów kultury i tożsamości oraz promuje edukację dwujęzyczną. 12 grudnia 2022 roku powstał Narodowy Instytut Języków Indiankich promujący użycie narodowych języków rdzennych (Brumme 2008, 955)¹⁵.

W sąsiedniej Gwatemali główna rodzina języków indiańskich to maya-quiché, wpływy w hiszpańskim widoczne są głównie na poziomie leksyki, a od 2003 roku obowiązuje Ustawa o Językach Narodowych, która gwarantuje użycie języków tubylczych bez względu na sytuację komunikacyjną.

W samej Ameryce Południowej należy wymienić raz jeszcze Ekwador i język keczua, który wyrugował inne języki indiańskie¹⁶, i wspomnieć o strefie amazońskiej zamieszkiwanej do niedawna przez plemię shuar niemówiące wcale po hiszpańsku. Kolumbia to także obszar wpływów keczua i, w niewielkim stopniu, Indian Guajira zamieszkujących prowincję o tej samej nazwie. Hiszpański Wenezueli nie ma zbyt widocznych wpływów z epoki kolonialnej z rodziny języków arahuaco czy caribe, a współcześni Indianie guajiros czy ci zamieszkujący dżunglę nad rzeką Orinoko mają słaby kontakt z hiszpańskim.

Boliwia, oprócz opisanego już wpływu keczua i ajmara, to obszar kontaktów z językiem chiquitano na terenie Amazonii, językami z rodziny tupí-guaraní czy arahuaco, ale są to wpływy minimalne w porównaniu z wpływami andyjskimi.

Wreszcie tzw. *Cono Sur* (pol. ‘południowy stożek’), a w nim Chile, Argentyna i Urugwaj. Hiszpański chilijski na północy kraju pozostaje pod wpływem keczua i ajmara, a w pozostałej części widoczne są wpływy języka mapuche, ale tylko w strefie leksykalnej (*guata* ‘brzuch’, *malón* ‘najazd Indian’)¹⁷. Urugwaj, słabo zamieszkaną przez wyćpionych zresztą Indian Charrúas i inne drobne plemiona, notuje głównie wpływy na poziomie toponimii (*Paysandú*, *Yaguari*), natomiast w Argentynie widoczne są wpływy tubylcze tylko na północy: keczua na zachodzie i guarani na wschodzie. Warto jednak dodać, że w prowincji Santiago del Estero i na południowym wschodzie prowincji Salta istnieje odmiana keczua zwana *quichua santiagueño*, przy czym jej wpływy widoczne są głównie w leksyce (Fontanella de Weinberg 2000)¹⁸.

Jakkolwiek zasadniczym tematem tego artykułu nie jest polityka językowa poszczególnych krajów (Kaganiec-Kamińska 2013), warto dodać, że są wśród nich takie, które uznają języki rdzenne za oficjalne (np. Ekwador, Boliwia, Wenezuela czy Nikaragua), inne (jak Meksyk, Gwatemala, Kolumbia, Peru) przyznają im ważny status na terenach zamieszkiwanych przez ludność rdzenną. Pojawiają się też nowe ustalenia prawne: na

¹⁵ Katalog tychże języków znajduje się na stronie: <https://www.inali.gob.mx/clin-inali/>.

¹⁶ Warto dodać, że termin *kichwa* obejmuje odmiany języka keczua w Ekwadorze, Kolumbii oraz części Peru.

¹⁷ Choć i Correa Mujica (1999) wspomina także o wpływach fonetycznych.

¹⁸ Więcej o malejącej obecności wpływów indiańskich w Argentynie Censabella 1999.

przykład od 2004 roku w argentyńskiej prowincji Corrientes guarani jest „oficjalnym językiem alternatywnym” (hiszp. *lengua oficial alternativa*) w szkolnictwie i oficjalnych aktach rządowych.

5. KONTAKTY HISZPAŃSKO-ANGIELSKIE

Hiszpański i angielski wchodzą we wzajemne interakcje na dwóch kontynentach. Z jednej strony wzrasta liczba użytkowników języka hiszpańskiego w Stanach Zjednoczonych: według spisu z 2000 roku najwięcej było ich w Kalifornii (31,1%), stanie Teksas (18,9%), w Nowym Jorku, na Florydzie i w stanie Illinois (co stanowiło 70% wszystkich *hispanos*), a cała społeczność latynoska obejmowała 12,3% ludności Stanów Zjednoczonych (Marín 2006, 118). Lipski (2007) podaje, że według spisu z 2000 roku ok. 32,8 milionów osób hiszpańskojęzycznych mieszka w Stanach Zjednoczonych, które są czwartym krajem na świecie pod względem liczby osób hiszpańskojęzycznych (59% pochodzenia meksykańskiego, 10% z Portoryko, 3,5% Kubańczyków, 2,2% z Dominikany, 1,9% z Salwadoru, 1,3% z Kolumbii, 1,1% z Gwatemali). Spis z 2020 roku wskazuje Latynosów jako drugą (po rodowitych Amerykanach) populację w Stanach Zjednoczonych: 18,7% całej ludności¹⁹ (por. z 12,3% z 2000 roku).

Rzecz jasna w znakomitej większości to imigranci z Hispanoameryki, ale jako ciekawostkę można dodać, że w stanie Teksas i Luizjana mieszkają do dziś potomkowie kolonizatorów z Wysp Kanaryjskich osiadłych tam w XVIII wieku (Marín 2006), w Republice Dominikany na Półwyspie Samaná mieszkają potomkowie dawnych niewolników zbiegłych ze Stanów Zjednoczonych i angielski jest dla starszych pokoleń drugim, po hiszpańskim, językiem, zaś na kolumbijskich wyspach San Andrés i Providencia mówi się po hiszpańsku, ale też w kreolskim na bazie angielskiego. Oprócz wspomnianego Portoryko wpływy angielskie są widoczne, co rozumiały, biorąc pod uwagę topografię, zwłaszcza w Meksyku, ale też kontynentalny hiszpański notuje silne wpływy leksykalne. Hilda Velásquez (za: Marín 2006, 118) wymienia następujące obszary kontaktów: Meksyk, Ameryka Centralna i Południowa, Portoryko, Kuba, ale też należałoby dodać Kostarykę, w której istniał tzw. kreolski angielski (hiszp. *inglés criollo*), a obecnie hiszpański posiada liczne wpływy z angielskiego (Lipski 2009). Współcześnie w literaturze przedmiotu zamiast despektywnego terminu *chicano*, używa się coraz częściej określenia *Mexican-American*. Nie bez znaczenia jest fakt istnienia Północnoamerykańskiej Akademii Języka Hiszpańskiego²⁰.

Efekty tych kontaktów to według Lipskiego (2007) głównie:

- alternancja kodu i hybrydy: *Dónde estás teaching?, Se me craqueó la pipa en la yarda*;
- kalki składniowe: *Sé cómo bailar; jugar tenis* (zam. *Sé bailar; jugar al tenis*);

¹⁹ <https://www.census.gov/library/visualizations/interactive/racial-and-ethnic-diversity-in-the-united-states-2010-and-2020-census.html>.

²⁰ Hiszp. *Academia Norteamericana de la Lengua Española* założona w 1973 roku.

- gramatyzacja: *patrás* ‘back’; *llamar atrás* odpowiednik ang. *to call back*;
- zapożyczenia leksykalne i kalki semantyczne: *outlet*, *dream team*, *notebook*.

W samych Stanach Zjednoczonych można zauważyć kolejno trzy odmienne nastawienia w kwestii polityki językowej: początkowo ustawa o edukacji dwujęzycznej, w 2000 roku program *English Only* rugujący hiszpański z przestrzeni publicznej, a obecnie program *English Plus*, czyli angielski wzbogacony o kolejne języki mniejszości. Warto wspomnieć też o tzw. *dual language education* – formie edukacji, w której uczniowie nabywają umiejętności czytania i pisanie oraz treści w dwóch językach. W Stanach Zjednoczonych taki rodzaj edukacji dotyczy głównie angielskiego i hiszpańskiego (ale też np. chińskiego, japońskiego czy arabskiego), jego cel stanowi osiągnięcie dwujęzyczności wśród uczniów i obecnie jest być może najistotniejszym programem wsparcia języka hiszpańskiego.

Nie sposób nie wspomnieć w tym momencie o *Spanglish* – terminie powstałym w latach 50. XX wieku, równie pejoratywnym co *franglais*, *portuñol*, *guarañol* czy *quechuañol*. Istnieje nawet pierwszy rozdział *Don Quijote* przetłumaczony przez pisarza meksykańskiego pochodzenia, mieszkającego w Stanach Zjednoczonych, Ilana Stavansa, który, zdaniem Lipskiego (2007, 14), tylko utrwała negatywny stereotyp tej odmiany:

In un place de La Mancha of which nombre no quiero remembrearme, vivía, not so long ago, uno de esos gentlemen who always tienen una lanza in the rack, una buckler antigua, a skinny caballo y un greyhound para el chase.

Tymczasem *Spanglish* to *continuum* rozmaitych zjawisk językowych, takich jak:

1. zapożyczenia i hybrydy: *lonche* ‘lunch’, *está liquiando la rufa* ‘the roof is leaking’,
2. kalki składniowe: *está corriendo para mayor* ‘he’s running for mayor’, *¿Cómo te gustó la película?* ‘How did you like...?’
3. zmiany i alternancja kodu: *Juan quiere hacer IT*, *The doctor does not RECOMIENDA ESO*, *El médico no WANTS THAT* (Lipski 2007, 11–17), czyli, *de facto*, te same zjawiska, które towarzyszą pozostałym kontaktom hiszpańsko-angielskim.

Na dodatek, wśród użytkowników, którzy nie do końca mają już opanowaną gramatykę hiszpańskiego, odnotowujemy rozmaite niezgodności (Lipski 2003):

1. podmiot-orzeczenie: *yo bailo y come* (zam. *yo bailo y como*),
2. rzeczownik-przymiotnik: *decía palabras que eran inglés* (zam. *decía palabras que eran inglesas*),
3. uproszczenie składni: *hacíamos pa Ester dibujar* (zam. *hacíamos que Ester dibujara*),
4. pominięcie rodzajników: *clase termina a las doce* (zam. *la clase...*),
5. nadmierne użycie zaimka osobowego: *Yo voy y yo nado y yo visito mis amigos y mi abuela*.

Jednocześnie to hiszpański jest najczęściej wybieranym językiem obcym, kandydaci na rozmaite urzędy zawsze dodają jakieś wypowiedzi po hiszpańsku, aby zyskać

przychyłość wyborców, a hiszpański jest widoczny w sklepach, ogłoszeniach, jadłospisach czy książkach telefonicznych.

Wreszcie Ameryka Centralna jest obszarem kontaktów językowych z angielskim, ze względu na obecność Stanów Zjednoczonych, począwszy od prób aneksji, historycznej obecności piratów, kontrabandzistów i żołnierzy aż po ekspansję firm w rodzaju United Fruit czy Standard Fruit, a także kwaków (zwłaszcza w Kostaryce, w miejscowości Monteverde). Stąd zapożyczenia typu: *dime* (moneta dziesięciocentowa) czy *bufalo* (nazwa monety, od znaku bizona na rewersie).

6. WPLYWY EUROPEJSKIE

Wpływy innych języków europejskich (poza angielskim i hiszpańskim) obejmują kontakty wynikające z sąsiedztwa geograficznego (pogranicze urugwajsko-brazylijskie, o którym potem) lub jest efektem imigracji europejskiej w Ameryce, przy czym, jak słusznie twierdzi Lipski (2007), liczba imigrantów nie była na tyle duża, aby trwale i rozlegle wpłynąć na język hiszpański poza enklawami etnicznymi. Stąd mowa o „odcieniach mikrodiaktykalnych”, które rzadko przedostają się do języka narodowego, i stosunkowo niewielka liczba szczegółowych opracowań. Niemniej warto wymienić współczesne obszary kontaktu języków europejskich z hiszpańskim.

W Meksyku w XIX wieku miała miejsce imigracja z Włoch, z czasem zintegrowana z ludnością miejscową, ale do dziś istnieje enklawa włoska w miejscowości Chipilo (stan Puebla), gdzie od ponad stu lat mówi się w dialekcie weneckim, zbliżonym obecnie bardziej do hiszpańskiego niż włoskiego (np. *nos* zamiast *ci/noi* czy hybryda typu *frijoliti*, hiszp. *frijoles*). W drugą stronę widoczny jest wpływ weneckiego na fonetykę i gramatykę hiszpańską: neutralizacja /r/–/rr/, liczba mnoga jak we włoskim: *añi* zam. *años*, sufiksy: *establesesti* zam. *establecidos*, podwójna negacja: *No lo tengo no* zam. *No lo tengo*.

Paragwaj z kolei stał się miejscem osadnictwa migrantów z Azji i Europy, zwłaszcza Niemców oraz mennonitów z Europy i Kanady mówiących po niemiecku i holendersku. Obecnie (Lipski 2007) w prowincji Chaco żyje ok. 10000 mennonitów, potomków uchodźców z Polski i Rosji, przybyłych do Paragwaju po 1926 roku. W sumie ok. 160000 osób mówi w języku niemieckim, 19000 w *Plattdeutsch*, a hiszpański, będący tam już pod wpływem guarani, nabiera cech języków germańskich. Warto jeszcze wspomnieć o kolonii japońskiej od 1936 roku aż do lat 60. XX wieku, obecnie coraz mniej licznej ze względu na coraz lepszą sytuację ekonomiczną Japonii.

Kolejnym, i chyba najbardziej oczywistym, przykładem obecności europejskiej w Hispanoameryce jest Argentyna. W XIX wieku dotarli tam kolonizatorzy z całej Europy, w tym Niemcy, którzy w II połowie XVIII wieku osiedlili się nad brzegami Wołgi i w 1876 roku, kiedy car Aleksander II anulował umowę o ochronie osadników niemieckich, wyemigrowali do Brazylii i Argentyny (głównie prowincje La Pampa i Entre Ríos), zakładając pierwszą osadę w 1878 roku. Młodzi coraz rzadziej mówią po

niemiecku, ale wciąż widoczne są wpływy, np. w kalkach typu *Juan hoy tiene cumpleaños* zam. *Hoy es cumpleaños de Juan* (Lipski 2007, 6).

Cała Argentyna to wielki etniczny tygiel: II połowa XIX wieku i okres po II wojnie światowej to czas dwóch fal imigracji, głównie hiszpańskiej, ale też rosyjskiej, syryjskiej, libańskiej, polskiej i, przede wszystkim, włoskiej. Stąd historyczne już zjawisko zwane *cocoliche* (rozległe spektrum włosko-hiszpańskie), ale też liczne elementy leksykalne włoskie w lunfardo, żargonie miejskim z Buenos Aires, i mówionej odmianie hiszpańskiego, a nawet transferencje fonetyczne: aspiracja końcowego *-s*, fonem /š/ (pochodzący z włoskiego *-sh*: *cafisho* ‘sutener’), charakterystyczna intonacja i liczne zapożyczenia (*aggiornar*, *laburar*, *sottovoce*) oraz zapożyczenia z francuskiego (*bricolage*, *bufet*, *bouquet*, *carpet*, *cassette*, *gourmet*, *habitué*, *suite*)²¹. Wreszcie w Patagonii, w prowincji Chubut do dziś istnieje enklawa walijska – pozostałość po pierwszej stałej osadzie europejskiej w dziewiętnastowiecznej Patagonii, gdzie ok. 5000–12500 osób posługuje się walijskim, a sam język nauczany jest w szkołach prywatnych.

7. WPŁYWY AFRYKAŃSKIE

W czasach kolonialnych do Ameryki przybyło ok. 1,5 mln niewolników afrykańskich (Lipski 2009). Trasa zaczynała się w Sewilli, a kończyła w Veracruz, Cartagena de Indias, Portobelo czy Hawanie. Powstał nawet historyczny twór, tzw. *kreolski pankaraibski* na bazie hiszpańskiego, używany w całym basenie Morza Karaibskiego. Nic dziwnego, że wpływy afrykańskie są widoczne niemal w całej Ameryce, od tych językowych po religijne czy muzyczne.

Interesujące nas najbardziej wpływy językowe to w fonetyce: aspiracja /r/, /l/ i /s/ wygłosowych, wymowa /ñ/ zamiast /y/ i /č/: *ñamar* (zam. *llamar*), *ñato* (zam. *chato*) i wymienne używanie fonemów /r/ i /l/, a na poziomie leksykalnym to zapożyczenia takie, jak: *banana* ‘banan’, *batuque* ‘taniec’, *bunda* ‘pośladki’, *cachimba* ‘fajka’, *candombe* ‘rodzaj tańca’, *milonga* ‘gatunek muzyczny’, *mucama* ‘służąca’ czy *marimba* ‘instrument muzyczny’ (Lipski 2005). Obecnie nie istnieje coś takiego jak „czarny hiszpański” (na podobieństwo „Black English”), ale pozostały języki kreolskie: *palenquero* i *papiamento*. Współczesne enklawy afro-hiszpańskie to: Dolina Chota i prowincja Esmeraldas w Ekwadorze, Kuba (i jej hiszpański *yoruba* z silnymi wpływami leksykalnymi), Portoryko, Wenezuela, Panama, ale też obecny jest element afrykański (leksykalny) w Argentynie (głównie stolicy), Boliwii (w okolicach Potosí i Yungas), Chile (mało zbadany), Ekwadorze (tzw. *afroecuatorialanos* stanowią ok. 25% ludności), Gwatemali i Hondurasie (choć wpływ jest minimalny), Meksyku (w okolicach portów Veracruz i Acapulco, choć to głównie wpływy w muzyce i folklorze), Republice Dominikany (głównie leksyka), wreszcie – Urugwaju (od 1791 roku Montevideo było jedynym portem niewolników na południu kontynentu, stąd widoczne wpływy kulturowe i leksykalne).

²¹ Więcej o tej odmianie hiszpańskiego Stala 2009.

8. FRONTERIZO

Fronterizo to na pozór klasyczny efekt konwergencji hiszpańskiego i portugalskiego. Te dwa języki pozostają ze sobą w kontakcie wszędzie tam, gdzie Brazylia graniczy z krajami hiszpańskojęzycznymi: Wenezuelą, Kolumbią, Peru, Argentyną, Paragwajem i Urugwajem, a historycznie – także na Wyspach Kanaryjskich w mieście La Palma. Najlepiej poznana i opisana odmiana to pogranicze brazylijsko-urugwajskie, a zwłaszcza dwa ośrodki: Rivera i Santana do Livramento, gdzie od 250 lat te dwa języki współegzystują. Od miasta Rivera pochodzi nazwa *riverense* na określenie produktu tej mieszanki, ale też stosuje się nazwy: *bayano*, *fronterizo*, nieformalnie (i pejoratywnie): *portuñol*, a w tekstach naukowych skrót DPU (Dialectos Portugueses del Uruguay). Jest to twór dynamiczny i niejednorodny o niezdefiniowanej ortografii. W fonetyce najbardziej charakterystyczne są samogłoski nosowe oraz rozróżnienie na samogłoski otwarte i zamknięte (oba zjawiska typowe dla portugalskiego), w gramatyce uwagę zwraca sufiks deminutywny *-iño* z port. *-inho* czy czwarta koniugacja: podczas gdy w standardowym hiszpańskim są one trzy (*-ar*, *-er*, *-ir*), we *fronterizo* oprócz trzech wymienionych: 1. *-á* (3 sg. *amá*, hiszp. *amar*), 2. *-ê* (3 sg. *temê*, hiszp. *temer*), 3. *-í* (3 sg. *partí*, hiszp. *partir*), istnieje koniugacja nr 4. *-ô* (*pô*, hiszp. *poner*). W słownictwie, oprócz wymiennego użycia wyrazów z hiszpańskiego regionu La Platy (*ananá* ‘ananas’, *catínga* ‘odór’) albo brazylijskiej odmiany portugalskiego (*janela* ‘okno’, *fechar* ‘zamykać’), notuje się też leksemy typowe wyłącznie dla tej mieszanki: *abeia* ‘pszczola’ (hiszp. *abeja*, port. *abelha*), *cabochó* ‘określenie potomka Indian’, *muñ* ‘dużo’ (hiszp. *mucho*, port. *muito*)²².

9. JĘZYKI KREOLSKIE

Mówiąc o językach kreolskich, należy zwrócić uwagę na dwa zjawiska: języki kreolskie na bazie hiszpańskiego oraz kontakt hiszpańskiego z językami kreolskimi. W pierwszym aspekcie kolonizacja językowa okazała się tak skuteczna, że, w przeciwieństwie np. do portugalskiego, hiszpański stał się językiem administracyjnym i powszechnie używanym. Jedynym wyjątkiem jest palenquero²³: język kreolski na bazie afrohiszpańskiej, powstały w San Basilio de Palenque (Kolumbia) w okolicach 1600 roku w społeczności uciekinierów z Cartagena de Indias niewolników. Lipski (2008, 1128) jako podstawę gramatyczną wskazuje języki afrykańskie kwa i bantu, stąd takie zjawiska jak: zaimki osobowe w funkcji podmiotu: *i* ‘ja’, *bo* ‘ty’, *ele* ‘on/ona’, *suto* ‘my’; pozycjonowanie zaimków dzierżawczych po rzeczowniku: *casa suto* ‘nasz dom’ (hiszp. *nuestra casa*); partykuła przecząca *nu* na końcu zdania: *e kelé fruta nu* ‘on/ona nie chce

²² Więcej o pochodzeniu tej odmiany Lipski 2006.

²³ Co prawda na stronie atlasu języków kreolskich (<https://apics-online.info/contributions#2/30.3/10.0>) figuruje także papiamento, ale nie omawiamy go w tym artykule, ponieważ hiszpański nie jest jedyną europejską bazą tego języka kreolskiego.

owocu/-ów' (hiszp. *él/ ella no quiere fruta/ frutas*). W fonetyce słyszalna jest nazalizacja spółgłosek: *ndo* 'dwa' (hiszp. *dos*), *ngande* 'duży' (hiszp. *grande*). Hiszpański, jakim posługuje się tamtejsza ludność, przypomina karaibską odmianę hiszpańskiego i, co ważne, posługują się nim wszyscy, tzn. brak mówiących tylko po kreolsku, podczas gdy w palenquero mówią tylko niektórzy, stąd też hybrydy hiszpańsko-kreolskie w rodzaju podwójnej negacji: *no lo sé no* 'nie wiem' (hiszp. *no lo sé*) albo negacji po orzeczeniu: *tengo no* 'nie mam' (hiszp. *no tengo*).

Natomiast bardziej zróżnicowane są kontakty samego hiszpańskiego z różnymi językami kreolskimi. Zacząć należy od Meksyku: w stanie Coahuila de Zaragoza (północny wschód Meksyku) w miejscowości Nacimiento de los Negros pod koniec XIX wieku osiedlili się potomkowie tzw. *afro-seminolas*: wolnych Afrykańczyków i niewolników-uciekierów z plantacji ryżu na Florydzie i w Karolinie Południowej. Większość z nich posługuje się językiem creek – archaiczną odmianą gullah, języka kreolskiego na bazie afro-angielskiej, używanego na wybrzeżach stanów Georgia i Karolina Południowa. Jest to społeczność odosobniona, a do niedawna wręcz nieznaną. Niewielu jest użytkowników aktywnych, natomiast większość z nich rozumie gullah. Hiszpański z Nacimiento de los Negros przypomina hiszpański rolników z północnego Meksyku, chociaż różni go np. zanik spółgłosek w wygłosie właśnie pod wpływem *gullah*.

Obszarem najintensywniejszej obecności języków kreolskich są Karaiby, a ich użytkownikami potomkowie niewolników, którzy posługują się mieszkanką języków afrykańskich i języków europejskich: angielskiego (Jamajka i sąsiednie wyspy), francuskiego (Haiti, Martynika, Guadalupe) i hiszpańsko-portugalskiego (papiamento z wysp Aruba, Bonaire i Curacao). Hiszpański tego obszaru cechuje:

- pytania tzw. nieodwrócone, np. *¿Qué tú quieres?*,
- obligatoryjne użycie zaimków w funkcji podmiotu,
- brak zgodności między podmiotem a orzeczeniem,
- brak zgodności między rzeczownikiem i przymiotnikiem oraz morfemów rodzaju gramatycznego,
- te same formy zaimków w funkcji podmiotu i dopełnienia oraz brak rozróżnienia rodzaju gramatycznego (ten sam zaimek dla rodz. męskiego *él* i żeńskiego *ella*),
- rozmaite warianty tworzenia liczby mnogiej, np. zaimek osobowy 3 os. l.mn. *ellos* 'oni' (ale nigdy standardowy morfem *-s*),
- użycie zaimków osobowych w konstrukcjach z bezokolicznikiem, np. *antes de yo llegar* (Lipski 2007, 7).

Na wybrzeżu od Belize po Kanał Panamski większość ludności jest pochodzenia afroantylskiego i posługuje się językiem kreolskim na bazie angielskiego, ale w Belize kreolski używany jest wraz z angielskim (język oficjalny), hiszpańskim oraz językiem indiańskim maya-quiché i te cztery języki wchodzi z sobą w kontakt. W małych portach od Gwatemali po Nikaraguę kreolski na bazie angielskiego wchodzi w kontakt z rdzennym językiem miskito. W Kostaryce ośrodek kreolskiego to miejscowość Puerto Limón, ale i tam hiszpański coraz bardziej ruguje język kreolski. W Panamie kreolski na bazie angielskiego, jakkolwiek używany wciąż na wybrzeżu północno-zachodnim,

współwystępuje z hiszpańskim, wchodząc z nim w interakcje, stąd brak zgodności podmiot-orzeczenie czy rzeczownik-przymiotnik. Lipski (2007, 8) cytuje jako przykład:

Yo vive en Panamá. Viene aquí 1936. Yo lo mezcla con los panameños y mis hijas nacíó aquí como panameño (...) yo trabajá para en canal y mi mamá trabajá pa la familia.

Kuba i Republika Dominikany to historyczny cel ucieczki dla zbiegłych niewolników z Jamajki i wysp sąsiednich, stąd obecność elementu angloantylskiego. W Santo Domingo nazywa się go *cocolo*, a na Kubie w okolicach Isla de la Juventud (dawniej Isla de Pinos) istnieją do dziś pozostałości afrokubańskiej odmiany angielskiego. W Portoryko hiszpański był w kontakcie z użytkownikami angielskiego z sąsiednich Wysp Dziewiczych, a obecnie mówi się o kolonii imigrantów z wysp anglojęzycznych w San Juan, stolicy Portoryko, a dokładnie dzielnicy Santurce, gdzie angielski antylyski jest rodzajem *lingua franca* wśród mieszkańców. Znowu odwołujemy się do przykładów Lipskiego (2007, 9–10):

- *Yo viene pa cá vacacione.* (Jamajka),
- *Yo conoce Trinidad, yo fuite de vacacione. Yo vengo pa cá y yo aprende* (St. Kitts).

Na Antylach hiszpański wchodzi także w kontakt z kreolskim na bazie francuskiego. Mowa o jednym z wenezuelskich półwyspów (Płw. Güiría i francuski kreolski z Trynidadu) czy wybrzeżu Kostaryki, a przede wszystkim we wspomnianej miejscowości Puerto Limón i przybyszach z Haiti, Martyniki czy Guadalupe. Stąd zjawisko podwójnej negacji, ale też konstrukcje typu *para mí no puede saber* ‘nie mogę wiedzieć’ (hiszp. *yo no puedo saber/ yo no sé*).

Na wschodzie Kuby i w samym Santo Domingo (w wyniku wydarzeń historycznych, tzn. rewolucji na Haiti) wpływ na hiszpański ma kreolski z Haiti, tzw. *kreyòl*. O ile nie stwierdzono stałych zjawisk zachodzących pod wpływem kreolskiego, ludność zamieszkująca strefę graniczną Haiti-Dominikana mówi mieszkanką języków, w której hiszpański posiada cechy dawnego afro-hiszpańskiego (tzw. *habla bozal* niewolników afrykańskich i ich potomków)²⁴.

10. UWAGI KOŃCOWE

Zmienia się świat i zmienia postrzeganie języków, także tych w kontakcie. Brumme (2008, 953) zauważa, że jeszcze w XIX wieku języki indiańskie były postrzegane jako wróg rozwoju kulturowego i główna przyczyna ogólnego zapóźnienia kraju. Wiemy, że warunki historyczno-ekonomiczne spowodowały, iż hiszpański stał się językiem administracji i z czasem niemal całkowicie zapanował na kontynencie amerykańskim. Niemniej, w obecnej perspektywie, o hiszpańskim mówi się coraz częściej jako „miejscu spotkania”, „języku wielonarodowościowym i wieloetnicznym”, podkreśla

²⁴ Więcej o językach kreolskich na bazie afro-iberyjskiej (por. Lipski 1997, 2004, 2022).

się jego charakter globalny czy ekonomiczny (stąd jego rosnąca waga w Brazylii czy Stanach Zjednoczonych), a wręcz kojarzy się go z wartościami uniwersalnymi, takimi jak porządek demokratyczny czy postęp ekonomiczny (Valle 2007). Nie przypadkiem z początkiem XXI wieku Królewska Akademia Języka ustanowiła jako nowe hasło swojej instytucji „Unidad en la diversidad” (pol. Jedność w różnorodności). Cytowana tu Bravo-García (1987, 130) przypuszcza, że być może obecna sytuacja językowa Hispanoameryki jest kulminacją historycznego procesu, w którym pewne języki zagięły, a inne przetrwały w kulturowej świadomości wielu użytkowników, zaś ich żywotność zależy od aktualnej polityki językowej.

Madryt, Miasto Meksyk, Bogota i Buenos Aires (a nie sam Madryt) są wskazywane jako główne ośrodki hiszpańskiego. Tym samym zwraca się uwagę nie tylko na siłę jednoliczącą tego języka, ale na erozję, jaką może on powodować w różnorodności językowej i kulturowej. Historycznie, kiedy Ameryka stanęła przed wyborem swojego języka narodowego, istniały trzy możliwości: inny język europejski (Argentyna i język włoski), język tubylczy (Meksyk i język nahuatl) albo hiszpański jako język przodków (tę wizję promował m.in. językoznawca Andrés Bello). Zwyciężył hiszpański pluricentryczny, w którym nie decyduje norma, ale tradycja mówiona i pisana, chociaż Amerykę porównuje się niekiedy do Imperium Rzymskiego, wieszcząc, że ujednoczenie hiszpańskiego jest jedynym sposobem na uniknięcie fragmentacji i rozpadu. I o ile w wersji standardowej istnieją już projekty unifikacji (tzw. *español neutro*), jak widać, wciąż wchodzi on w interakcje z wieloma innymi językami, które świadczą o jego bogactwie i unikatowej różnorodności.

BIBLIOGRAFIA

- Achmatowicz, J. 2008. „Fray Juan de Zumárraga ¿Fanático destructor o benefactor? (Equipaje intelectual y espiritual versus la «leyenda negra» de la evangelización franciscana en la evangelización franciscana en la Nueva España)”. *Estudios Latinoamericanos* 28: 135–183.
- Achmatowicz, J. 2009. „Dwunastu ewangelizatorów nowej Hiszpanii – przyczynek do historii duchowego podboju Meksyku”. W *Observare Evangelium. Wrocławska Księga Jubileuszu 800-lecia Zakonu Braci Mniejszych*, red. F.M. Rosiński OFM. Wrocław: Franciszkańskie Wydawnictwo św. Antoniego, 267–294.
- Achmatowicz, J. 2010. „Coloquios apostólicos de fray Bernardino de Sahagún – observaciones preliminares”. W *Puntos de contacto: libros, lenguas, espacios*, red. E.K. Kula, i J. Ziarkowska, Wrocław: Wydawnictwo UW, 11–25.
- Baraniecka, K. 2007. *Teatr ewangelizacyjny w Nowej Hiszpanii w szesnastym wieku*. Warszawa: Wydawnictwa CESLA UW.
- Baraniecka-Olszewska, K. 2009. „Franciszkański teatr ewangelizacyjny w szesnastowiecznej Nowej Hiszpanii”. W *Observare Evangelium. Wrocławska Księga Jubileuszu 800-lecia Zakonu Braci Mniejszych*, red. F.M. Rosiński OFM. Wrocław: Franciszkańskie Wydawnictwo św. Antoniego, 443–456.
- Bolles, D. 2003. „The Mayan Franciscan Vocabularies: A Preliminary Survey”. *Estudios de Cultura Maya* 24: 61–84.

- Bravo-García, E. 1987. „Lenguas indígenas y problemas de contacto lingüístico en las relaciones geográficas del siglo XVI”. *Philologia hispalensis* 2: 119–132.
- Brumme, J. 2008. „Las regulaciones legales de la lengua (del español y las otras lenguas de España y América)”. W *Historia de la lengua española*, red. R. Cano. Barcelona: Ariel, 945–972.
- Cano, R. (red.). 2008. *Historia de la lengua española*. Barcelona: Ariel.
- Censabella, M. 1999. *Las lenguas indígenas de la Argentina*. Buenos Aires: Eudeba.
- Conde Silvestre, J.C. 2007. *Sociolingüística histórica*. Madrid: Gredos.
- Correa Mujica, M. 1999. „Influencia de las lenguas indígenas en el español de Chile”. <https://letralia.com/75/en01-075.htm> (15 czerwca 2018).
- Fontanella de Weinberg, M.B. 2000. *El español de la Argentina y sus variedades regionales*. Bahía Blanca: Asociación Bernardino Rivadavia.
- Gómez-Rendón, J.A. 2008. *Mestizaje lingüístico en los Andes: génesis y estructura de una lengua mixta*. Quito: Abya-Yala.
- Granda de, G. 1994. *Español de América, español de África y hablas criollas hispánicas. Cambios, contactos y contextos*. Madrid: Gredos.
- Hardman, M.J. 1979. „Quechua y Aymara: lenguas en contacto”. *Antropología: Revista del Instituto Nacional de Antropología* 1: 69–84.
- Hernández, E. 2018. *Lexicografía hispano-amerindia 1550–1800*. Frankfurt: Vervuert Iberoamericana.
- Icazbalceta, J. 1954. *Bibliografía Mexicana del Siglo XVI: Catálogo Razonado de Libros Impresos en México de 1539 a 1600 con biografías de autores y otras ilustraciones, precedido de una noticia acerca de la introducción de la imprenta en México*. Mexico City: Fondo de Cultura Económica.
- Kaganiec-Kamieńska, A. 2013. „Zarys problematyki języków indiańskich w Ameryce Łacińskiej”. *Ameryka Łacińska* I(79): 5–22.
- Kaganiec-Kamieńska, A. 2017. *Język a tożsamość. Język hiszpański w Ameryce Łacińskiej*. Kraków: Universitas.
- Karttunen, F. 1995. „The roots of sixteenth-century Mesoamerican lexicography”. W *Cultures, ideologies and the dictionary. Studies in Honor of Ladislav Zgusta*, red. B. Kachru, i H. Kahane, Tübingen: Max Niemeyer, 75–88.
- Lenz, R. 1893. „Beiträge zur Kenntnis des Amerikanospanischen”. *Zeitschrift für Romanische Philologie* 17: 188–214.
- Lipski, J.M. 1997. „Las lenguas criollas (afro)ibéricas: estado de la cuestión”. Conferencia. Universidad Católica Andrés Bello. Caracas: Universidad Católica Andrés Bello. https://www.csub.edu/~tfernandez_uilloa/HLE/LIPSKI-LENGUAS%20CRIOLLAS%20AFROIBERICAS.pdf (21 października 2023).
- Lipski, J.M. 2003. „La lengua española en los Estados Unidos: avanza a la vez que retrocede”. *Revista Española de Lingüística* 33: 231–260.
- Lipski, J.M. 2004. „Las lenguas criollas de base hispana”. *Lexis* 28(1–2): 461–508.
- Lipski, J.M. 2005. *A History of Afro-Hispanic Language. Five Centuries, Five Continents*. New York: Cambridge University Press.
- Lipski, J.M. 2006. „Too close for comfort? The genesis of «Portuñol/Portunhol»”. W *Selected proceedings of the 8th Hispanic Linguistic Symposium*, red. T.L. Face, i C.A. Klee. Somerville MA: Cascadilla Proceedings Project, 1–22.
- Lipski, J.M. 2007. „El español de América en contacto con otras lenguas”. W *Lingüística aplicada del español*, red. M. Lacorte. Madrid: Arco Libros, 309–345.

- Lipski, J.M. 2008. „El español de América: los contactos bilingües”. W *Historia de la lengua española*, red. R. Cano. Barcelona: Ariel, 1117–1138.
- Lipski, J.M. [1994] 2009. *El español de América*. Madrid: Cátedra.
- Lipski, J.M. 2022. „Los criollos de base lexicadora española”. W *Dialectología hispánica, The Routledge Handbook of Spanish Dialectology* Routledge, red. F. Moreno-Fernández, R. Caravedo, M. Lacorte, i J. Muñoz-Basols, London: Routledge, 496–511. <https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9780429294259-44> (3 listopada 2023).
- López Morales, H. 2005. *La aventura del español en América*. Madrid: Espasa Libros.
- López Morales, H. 2006. *La globalización del léxico hispánico*. Madrid: Espasa Libros.
- Marín, M. 2006. *Los retos del español*. Madrid: Vervuert Iberoamericana.
- Merma-Molina, G. 2004. „Lenguas en contacto: peculiaridades del español andino peruano. Tres casos de interferencia morfosintáctica”. *Estudios de Lingüística Universidad de Alicante (ELUA)* 18: 191–211.
- Miotk, A. 2006. „Wczesna ewangelizacja Meksyku i Ameryki Północnej”. *Annales Missiologici Posnaniensis* 15: 123–160.
- Muysken, P. 1997. „Media Lengua”. *Contact languages: a wider perspective*, red. S.G. Thomason. Amsterdam: John Benjamins, 365–426.
- Ramírez Luengo, J.L. 2007. *Breve historia del español de América*. Madrid: Arco/Libros.
- Rivarola, J.L. 2008. „La difusión del español en el Nuevo Mundo”. W *Historia de la lengua española*, red. R. Cano. Barcelona: Ariel, 799–823.
- Sahagún de, B. 2007. *Rzecz z Dziejów Nowej Hiszpanii. Księgi I, II, III*, tłum. K. Baraniecka, i M. Leszczyńska. Komorów: Antyk.
- Silva-Corvalán, C. 2000. „La situación del español en Estados Unidos”. W *El español en el mundo: anuario el Instituto Cervantes*, 65–116. https://cvc.cervantes.es/Lengua/anuario/anuario_00/default.htm (2 listopada 2022).
- Stala, E. 2009. „Hiszpański Buenos Aires w kontekście historyczno-kulturowym”. W *Zrozumieć język, przetłumaczyć świat*, red. M. Filipowicz-Rudek, M. Jędrusiak, i A. Komorowska. Kraków: Księgarnia Akademicka, 103–110.
- Stala, E. 2020. *Niezwykłe losy słowników. Historia leksykografii hiszpańskiej*. Kraków: WUJ.
- Thomason, S.G. 2001. *Language Contact. An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Valle del, J. (coord.). 2007. *La lengua ¿patria común? Ideas, ideologías del español*. Madrid: Vervuert Iberoamericana.
- Weinreich, U. 1953. *Languages in Contact. Findings and Problems*. New York: Linguistic Circle of New York. <https://apics-online.info/contributions#2/30.3/10.0> (04 lipca 2023) <https://www.census.gov/library/visualizations/interactive/racial-and-ethnic-diversity-in-the-united-states-2010-and-2020-census.html> (30 czerwca 2023).
- https://www.dgcs.unam.mx/boletin/bdboletin/2022_099.html (20 września 2023)
- <https://mexicana.cultura.gob.mx/es/repositorio/x2ambmn7nn-6> (12 października 2023)

The Spanish-speaking America as an area of language contacts

Keywords: Spanish language, Spanish-speaking America, linguistic contact, language policy, globalization.

ABSTRACT

The aim of the paper is to familiarize Polish readers with Spanish-speaking America (called *Hispanoamerica* in this work) from the point of view of language contacts. In the introductory part of the article, we explain the choice and use of the term *Hispanoamerica* itself, explain the key terms (interference, transference, convergence) and provide a historical outline presenting the genesis of this linguistic mosaic: the emergence of the Spanish language on the American continent, the extremely important role of missionaries, the language policy in the past and today and a short overview of individual migrations which, together with the indigenous languages, had or still have an influence on the shape of the Spanish superstratum used there. The main part of the work is a systematic review of various linguistic contacts that can be observed in the Spanish-speaking part of the Americas, illustrated with examples. We begin the review by describing three different types of most official relationships in which Spanish coexists with another official language or languages. This situation is illustrated by the examples of three countries: Paraguay, Peru and Puerto Rico. The next part of the description covers contacts between Spanish and indigenous languages, with an emphasis on two main areas of this type: the Yucatan Peninsula (Spanish and Maya languages) and the Andean zone (Spanish and Quechua and Aymara languages). The description of European influences has been divided into two main parts: English, whose presence is also visible in North and Central America, and other European languages referred to as „microdialectal shades” (French, Italian, German, Welsh). A separate section is devoted to the Portuguese language due to the specific and quite extensive phenomenon of *fronterizo*: the classic effect of the convergence of both languages. The work ends with a description of the influence of African languages and creole languages: palenquero – the only creole language based on Spanish, and the Caribbean area, where Spanish speakers use a mixture of African languages and European languages: English, French or Spanish-Portuguese (in the case of papiamentu).